

*Bulgarian Language and Culture Abroad
Български език и култура по света*

*Годишна конференция на Асоциацията
на българските училища в чужбина София – Бачково 2016*

ПРЕДЛОЖЕНИЕ ЗА АДАПТИРАНИ УЧЕБНИ ПРОГРАМИ В ГИМНАЗИАЛЕН КУРС НА БЪЛГАРСКИТЕ УЧИЛИЩА В ЧУЖБИНА (IX – XII КЛАС)¹⁾

Здравка Владова-Момчева

Българско училище към Посолството на Република България – Лондон

Резюме. Разработването на адаптирани учебни програми за гимназиален курс на българските училища в чужбина, като успешен начин за запазване и възпитание на българска идентичност, е належаща необходимост на съвременните реалности, в които живеят и се развиват българските деца. Обучението по литература, съобразено с новите предложения на МОН за промени в програмата от IX до XII клас, гарантира пълноценна подготовка по предмета и координира глобалните връзки на българското средно образование у нас и по света. Цел на статията е да представи вариант на адаптирани учебни програми за гимназиален курс на българските училища зад граница и система от критерии за преподаване, методи за усвояване на знанията и очаквани резултати в областта на социокултурните, литературните и комуникативните компетентности, придобити от учениците след завършване на съответното ниво на обучение в края на всеки клас.

Keywords: Bulgarian education abroad, Bulgarian secondary schools abroad, criteria, competencies and skills, knowledge, literary abilities, achievements

Концепцията за „износ“ на българско средно образование зад граница в последните години придоби все по-голяма популярност. С разрастването на българските общности по света и трайното им установяване на четири континента необходимостта от запазване на подрастващите поколения българи като самосъзнание, езикова принадлежност и културна ориентация към страната ни е повече от очевидна. Новите реалности наложиха свои правила, които изискват разбиране и адекватно приложение на родното като фундаментална част от мултикултурното възпитание и обучение на децата от български произход в чужбина. Прекъсването на връзките с Родината като източник на култура и ценности се оказва пагубно явление за мнозина, а възникването, поддържането и развитието на български училища на тери-

ториите на чужди държави отразява защитните механизми на нашата нация да се самосъхрани чрез духовността и собственото си образование.

В този аспект правилната координация между българските емигрантски общности и страната ни, между създадените български училища в чужбина и МОН се очертава като основен фактор за по-нататъшното ни съществуване като български народ със собствено образование, представено по уникален възрожденски начин в асимилативните (езикови и културни) чужди среди.

Паралелното обучение по литература в гимназиален етап в България и по света се налага все повече като необходимост поради движението на хора в неустойчивите динамики на нашето съвремие. Владееето, говоримо и писмено, на майчиния език и приложението му в академичен или друг контекст се оказва невъзможно без опората на българската образователна система, вече разпространена по света чрез българските училища зад граница. Тяхното съществуване обаче, посоките им на развитие и дълголетие неминуемо се влияят от заинтересоваността или липсата на такава от страна на държавата ни, нейните институции, и най-вече от наличието на програми, ориентири към обучението на българските деца извън България.

Благодарение на програма „Национални, европейски и цивилизационни измерения на диалога „Култура – език – медии“ към Университетския комплекс по хуманитаристика „Алма матер“ на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, разработките по настоящите адаптирани учебни програми за гимназиален курс на българските училища в чужбина вече са факт. А успешното им приложение на практика – въпрос на добра воля и желание от двете страни, заинтересовани от реалната възможност за паралелна координация на българското средно образование у дома и по света.

Като отчитам трудностите в културното възпитание на българи извън България и се съобразявам изцяло със съвременните изисквания на страната ни относно обучението по литература в гимназиалния етап/етапи, предлагам програма, която сегментира отделните степени на обучение между девети и дванадесети клас, надгражда знания и умения, съответни с възрастовите групи на учениците, и осигурява отлични езикови и културни равнища, чието приложение може да бъде реализирано както в България, така и във всяка друга държава, където се говори и разпространява майчиният ни език.

За да наблегна на основните общи и различни детайли, искам да подчертая, че различията се намират предимно в образователните системи на страните приемници, но в никакъв случай във възможностите на българските деца. Техният потенциал не бива да бъде подценяван или отричан като очужден и откъснат от българската действителност. Напротив, в процеса на дългогодишната ми работа като учителка по български език и литература в чужбина забелязах, че носталгията и любопитството са двата основни компонента на интереса към литературата, преподавана на роден език. А симбиозата на домашния и на чуждестранния професионален опит – залог за отлични резултати в полза на българското образование.

За да дам пример, бих искала да посоча прилагането на западния педагогически подход, наречен „not yet“, или „не още“. Той дава брилянтни резултати при срещане на трудности в усвояването на материала, без да затормозява учениците с комплекси за малоценност по отношение на онова, което не са разбрали по време на учебния час. На въпроса дали са усвоили определени познания по литература или дали разбират специфичните естетически концепции в дадена творба, те имат алтернативата да ми отговорят с „не още“. Но тази реплика не отвежда непременно към отворен финал с неясно продължение, защото всъщност дава шанс за допълнително вникване в непознатата материя, без да обезсърчава онези, които не са я осмислили от първия път. По този начин сложността на културни явления – като литературно-историческия процес например, присъствието и приносите на родните поети и писатели в него, могат да бъдат разбрани и тълкувани постепенно. Задачата на учителя е да акцентира върху онези регионално-исторически и културно-характерни моменти от развитието на българската действителност, предизвикали творческата поява и посланията на българските автори. В допълнение, прилагането на подхода „not yet“ осигурява отлични възможности за постепенно натрупване на компетентности – социокултурни, литературни и комуникативни – от учениците в цялостния процес на обучение от IX до XII клас и плавното им затвърждаване като устойчиви знания и умения за цял живот.

Представяне на учебната програма по литература за IX клас на българските училища в чужбина

Девети клас се явява ново предизвикателство към литературната подготовка на учениците и предполага издигане на по-високо ниво на техните знания и умения, придобити в прогимназиалния етап на обучение. От тях се очаква да познават различни културни епохи и литературни направления, да анализират литературен текст съобразно жанровите и културно-историческите му характеристики, да определят принадлежността му към дадено литературно направление със съответна специфика и присъствие в литературно-историческия процес, както и да демонстрират добро развитие на своите комуникативни компетентности по български език в условията на чуждоезикова, асимилативна среда.

Резултатите в областта на социокултурните компетентности при децата, живеещи в мултикултурно обкръжение, изискват огромни усилия от страна на преподавателите поради разликите в образователните системи на държавите приемници, от една страна, и българската – от друга. Необходимо е да се прокара стройна програма, във финалния етап на която ученикът да е способен да демонстрира разбирание за динамиката на литературно-историческия процес и да сегментира всички познавателни акценти в преподавания през учебната година материал.

В този аспект осъзнаването на причинно-следствените връзки, довели до появата на епохите Просвещение, Романтизъм, Реализъм, Модернизъм и Българско възрождение, съотнасянето на изучаваните автори и техните произведения към епохите и направленията, породили тяхната поява, и осмислянето на значението на

конкретните творби в контекста на времето, когато са създадени, се явяват добра основа за усвояване на допълнителни социокултурни компетентности, включващи вариативни умения за тълкуване на изучаваните текстове. Очакванията относно социокултурните компетентности на гимназистите в края на IX клас включват още:

- коментар върху значението на изучаваните творби в контекста на XXI век;
- разбиране и употреба на понятията „преходност“ и „актуалност“ в писмен или устен анализ на епохите Просвещение, Романтизъм, Реализъм, Модернизъм и Българско възраждане;
- познания върху автори и заглавия – представители на изучаваните епохи;
- различаване на основните характеристики на героите, сюжетите и проблематиката, застъпени в изучаваните произведения според естетическите представи на Просвещението, Романтизма, Реализма, Модернизма и Българското възраждане;
- селекция на основни художествени послания и похвати според идейните концепции на изучаваните литературни направления;
- проява на умения за самостоятелна работа в интерактивна среда и у дома чрез прочит, анализ, обобщение и коментар.

Нагрупуването на литературни компетентности надгражда знания и културна ориентация за деветокласниците в разбирането и анализа на изучаваните творби от Просвещението, Романтизма, Реализма, Модернизма и Българското възраждане според историческото и литературното им значение за времето, когато са създадени, и в наши дни. Спомага за различаването на идейните характеристики от съответните литературни направления, изразени в разглежданите произведения, и коментара върху използваните изразни средства според спецификата на литературното направление и индивидуалния стил на неговия автор.

Тълкуването и сравняването на устойчиви теми и сюжети в произведенията от Просвещението, Романтизма, Реализма, Модернизма и Българското възраждане и дефинирането на техните послания днес формират добра основа на литературни компетентности и лична култура.

Развиването на комуникативни компетентности у деветокласниците зад граница е изключително важен момент за тяхното обучение в условията на двуезична среда. Правилното използване на българския книжовен език в изказване, включително като произношение, речников фонд и адекватна употреба на българските граматични и синтактични конструкции, водят до нагрупуване на умения за анализ на изучаван през годината текст, увереност при изпълнение на интерактивни и творчески задачи по предмета – като участие в дебати, подготовка на самостоятелна електронна презентация, писане на резюме, есе и други.

Представяне на учебната програма по литература за X клас на българските училища в чужбина

Учебната програма за X клас на българските училища в чужбина развива придобитите знания и умения на учениците от предходната година и обогатява тяхната културна подготвеност в областта на българската литература и нейните

различни направления. Предложените заглавия на творби от български автори с ярко присъствие в литературноисторическия процес на страната ни предоставят отлични възможности на българските деца зад граница да придобият познания за собствената си литературна традиция, идентичността, манталитета, светогледните и естетическите представи на цели поколения творци, формирали облика на българската културна панорама в периода от Освобождението до Втората световна война и след нея.

На този етап надграждането на социокултурни компетентности се изразява в овладяването на познания относно основните светогледни концепции от Освобождението до Първата световна война, между двете световни войни и след Втората световна война, разбирането на причините, предизвикали развитието на точно тези литературни идеи през гореспоменатите периоди, познаването на автори и творби от посочените епохи, както и осмислянето на спецификата на литературните послания в изучаваните творби според историческите условия и естетическите платформи, довели до създаването им.

Развиването на литературните компетентности на десетокласниците зад граница изисква внимателно прилагане на знанията от предходната година на по-високо ниво, включващо анализ по изучаваните произведения от българската литература от периодите на Освобождението до Първата световна война, между двете световни войни и след Втората световна война, разпознаване на словесни форми, литературни родове и жанрове в изучаваните в програмата творби, както и откриване на характерните черти на различни направления като Романтизъм, Реализъм и Модернизъм в произведенията на българските автори, споделящи светогледни ориентации към гореспоменатите литературни периоди.

Очакваните резултати в областта на комуникативните компетентности на десетокласниците зад граница са тясно свързани с прилагането на по-академични комуникативни техники при коментар и анализ на есе/резюме в процеса на интерактивна дискусия, фокусирана върху създадени от самите ученици писмени текстове по поставен проблем. В тази връзка е необходимо да се изяснят изискванията за съставяне на изказване при оценка на даден творчески текст, да се подчертае важноста на правилната и уместна употреба на адекватна терминология, както и да се развият уменията на гимназистите за културно изразяване, обобщение и заключение.

Представяне на учебната програма по литература за XI клас на български-те училища в чужбина

Тематичната диференциация и приложението на придобитите познания по литература в предходните класове поставят ново предизвикателство пред единадесетокласниците зад граница, свързано с осмисляне и гъвкав подход при тълкуването на литературни текстове, интерпретиращи общочовешки теми за родното, природата, смъртта, властта и насилието, миналото и паметта в контекста и жанровото разнообразие на изучаваните творби. Познаването на индивидуалните авторски стилове и гледни точки, както и корелациите между естетическите възгледи и ис-

торическите предпоставки, предизвикали формирането на светогледни идеи и отношения към общочовешкото, изразено в индивидуални творчески перспективи, се оказва ключов момент в овладяването на нови умения по литература в посока към правилно възприемане на отношенията автор – текст – читател и съответно осмислянето на процеса творчество – художествено послание – интелектуално интерпретиране на прочетеното.

В този аспект социокултурните компетентности на учениците трябва да изградят устойчиви способности за анализ и оценка на даден текст, чиито начини на въздействие върху читателската аудитория във времето до наши дни рефлектират в разбираеми, емоционално докосващи послания с общочовешка тематика, независимо от светогледната нагласа и литературната принадлежност на авторите към различни естетически направления или кръгове.

Що се отнася до литературните компетентности на единадесетокласниците, те се изразяват в надграждане на уменията им за разпознаване на литературните жанрове, откриване в изучаваните творби на общочовешки теми (родното, природата, смъртта, властта и насилието, миналото и паметта), както и осъществяване на межкултурни връзки спрямо конкретно избрана общочовешка тема, представена по различен начин и с вариативни авторски подходи, подлежащи на сравнителен анализ и коментар.

Изложеното дотук натрупване на компетентности предполага съответното надграждане на комуникативни роли, чрез които обогатеният литературен опит и културен потенциал на учениците да намери своя най-добър израз в изпълнението на интерактивни изследователски задачи, създаването на есе и интерпретативно съчинение, творческа самостоятелност и най-вече трайни интереси и тематични ориентири в условията на мултилитературна среда.

Представяне на учебната програма по литература за XII клас на българските училища в чужбина

Дванадесети клас е заключителен и много важен етап във формирането на личности с добра културна и литературна подготвеност пред прага на разнообразни житейски избори и реализации. Независимо от персоналните предпочитания на българските зрелостници зад граница, изправени пред предизвикателствата на своята глобална професионална ориентация, стабилното образование на роден език в областта на българската и световната литература се явява фактор, който може да помогне в по-нататъшната устойчива самоидентификация на младите българи. Да им даде самочувствие и да развие качества, потискани понякога от доминиращите чужди култури и ценности.

Ето защо систематизирането на придобитите знания и умения в XI клас трябва внимателно да бъде изведено на по-високо ниво чрез практическото им приложение върху литературни творби, които разширяват диапазона на общочовешкото с теми като любовта, вярата и надеждата, труда и творчеството, избора и раздвоението, предложени в хоризонтите на тяхното развитие през вековете. От зрелостниците се

очаква да проявят отработени умения за тълкуване на литературно произведение като структура и цялостно осмисляне на посланията, както и открояване на жанровете, естетическите и тематично-проблемните характеристики на даден текст.

Резултатите в областта на социокултурните компетентности на учениците трябва да отразяват правилното диференциране на ценностния и проблемен контекст, в който различни като литературна концепция творби интерпретират общочовешки теми, водещи до формиране и съпоставка на естетически гледни точки, личен опит и заключения.

Естествено, познаването на автори, творби, герои, сюжети, мотиви и конфликти в изучаваните произведения се явява основно изискване при натрупването на социокултурни компетентности, чрез които оценката на творческите стилове и послания на поетите и писателите, както и тяхната историко-литературна обвързаност с определени епохи и естетически представи, обясняват интерпретацията на разглежданите в процеса на обучението общочовешки теми (любовта, вярата и надеждата, труда и творчеството, избора и раздвоенieto).

Системното надграждане на знания и умения в заключителния етап от обучението на българските зрелостници зад граница предполага развитие на литературни компетентности в посока разпознаване на литературни жанрове, откриване в изучаваните творби на интерпретирани общочовешки теми чрез анализ и обобщения, както и задълбочено осмисляне на литературни похвати / изразни средства, използвани във вариативни авторски подходи с цел постигане на определени послания, тълкувани чрез собствена читателска позиция от дванадесетокласниците.

Очакваните резултати в областта на комуникативните компетентности в края на образователния процес изискват:

– внимателно фокусиране върху правилното, книжовно приложение на българския език като стожерен елемент от обучението по литература и основен фактор в създаването на интерпретативно съчинение по тема, застъпена в една или няколко изучавани творби;

– умения за анализ и коментар по свой или друг текст;

– увереност при участие в дебати, превод на текст, електронна презентация в интерактивна творческа задача или изказване на лична позиция по коментиран литературен общочовешки проблем.

В заключение искам да подчертая, че предложените от мен в този вид адаптирани учебни програми по литература представляват добре обоснована и последователна система на обучение по предмета. Тя е съобразена с новите изисквания на МОН за промени в подходите на преподаване на учебния материал с цел изграждане на по-голяма самостоятелност и натрупване на компетентности у учениците, приложими както в конкретните училищни условия, така и в по-нататъшните им културни или професионални избори. Наблягам на факта, че за постигане на очакваните резултати са необходими три компонента: постепенност, постоянство и обобщаване на постигнатото. Каго отговор на това разбиране искам да посоча и под-

готвените от мен в рамките на втори проект по програма „Национални, европейски и цивилизационни измерения на диалога „Култура – език – медии“ към Университетски комплекс по хуманитаристика „Алма матер“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ „Методически разработки за гимназиален курс в раздели „Старогръцка литература“, „Библия“ и „Старобългарска литература“. В помощ на учителите и учениците от българските училища в чужбина“. Вярвам, че заедно с предложението за адаптирани учебни програми за българския гимназиален курс в чужбина проектът ще отговори на наболелите необходими от съвременни и успешни практики на обучение на българските ученици зад граница.

БЕЛЕЖКИ

1. Публикацията е по програма „Национални, европейски и цивилизационни измерения на диалога „Култура – език – медии“ към Университетски комплекс по хуманитаристика „Алма матер“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

PROPOSAL FOR ADAPTATION OF THE LITERATURE SYLLABUS FOR THE BULGARIAN SECONDARY SCHOOLS ABROAD (SCHOOL YEARS 9 – 12)

Abstract. The preservation of Bulgarian identity is an urgent inevitability caused by the realities of today, therefore the development of the proposal of the Literature syllabus for the Bulgarian schools abroad (Year 9 – 12) is a successful way of dealing with this issue. The contemporary education of Literature conformable to the new proposals of the Bulgarian Ministry of Education regarding some changes in the Literature syllabus (Year 9 – 12) guarantees for full value of education on the subject and coordinates the global connections of the Bulgarian middle school education in our country and abroad. The aim of this article is to present a proposal for adaptation of the syllabus for the Bulgarian secondary schools abroad as well as a relevant system and criteria regarding today's teaching and learning methods and results in the fields of various competencies, achieved by the pupils after finishing their final educational levels at the end of every year during the secondary part of their education.

✉ **Mrs. Zdravka Vladova-Momcheva**
Bulgarian Embassy School
London, Great Britain
E- mail : zdravkavm@gmail.com